

ПОЛІТИЧНІ МІФИ В СТРУКТУРАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ**POLITICAL MYTHS IN THE STRUCTURING OF POLITICAL SPACE****Шлемкевич Т.В.,***кандидат політичних наук,
асистент кафедри журналістики**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Штельмашенко А.Д.,***кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Гоцуляк В.М.,***доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук
Хмельницького національного університету*

У статті розглядаються політичні міфи в структурації політичного простору. Визначено, що у сучасному світі політичні міфи являють собою стійку структуру і вносять певний порядок у хаотичну «картину світу». Політичні міфи є потужним інструментом, який надає сенс реальності та ідеалізує те, у що люди твердо вірять. Надано авторське трактування поняття «політичні міфи» – це цілісне, спрощене і зазвичай ірраціональне відображення політичної дійсності та фундаментальних соціальних цінностей у свідомості індивіда і мас, своєрідний символічний засіб інтерпретації, модель світу і суспільного життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, пропаганди нової політичної ідеології тощо. Інтегрована форма міфологічної та політичної свідомості, особливий вид міфу, що зберігає в колективній пам'яті людей їхній соціальний досвід, імперіалізм тощо. Зазначено, що головними характеристиками політичних міфів є: структурні елементи; ознаки політичних міфів; тривалість дії (впливу) політичних міфів. Розглянуто етапи створення політичних міфів. Здійснено аналіз політичних ритуалів та визначено їх процесуальну структуру (етапи). Окреслено основні функції політичних ритуалів: функцію політичної соціалізації, що визначає місце індивіда в певній політичній картині світу, інтерпретуючи його поведінкову роль і форму діяльності; функцію повідомлення – твердження про тих, хто при владі; функцію політичної комунікації в міждержавних стосунках. Обґрунтовано, що пропаганда є дієвим інструментом, який переносить створені міфи у свідомість людини. Авторами стверджено, що політичні міфи призводять до стереотипності мислення суспільства, що призводить до формування стійких поглядів та думок і визначають помилкове ставлення до деяких ідей, людей та предметів. Зроблено висновок, що політичні міфи посідають одне із головних місць та відіграють суттєву роль в структурації політичного простору, а також впливають на формування: колективного свідомого, ціннісної сфери, стереотипності мислення, а також виступають засобом маніпулювання соціумом задля задоволення політиками своїх амбіцій.

Ключові слова: політичні міфи, політичний простір, пропаганда, цінності, ритуал, маніпулювання.

The article examines political myths in the structuring of political space. It is determined that in the modern world, political myths are a stable structure and bring a certain order to the chaotic «picture of the world». Political myths are a powerful tool that gives meaning to reality and idealizes what people strongly believe in. The author's own interpretation of the concept of «political myths» is presented – it is a holistic, simplified and usually irrational reflection of political reality and fundamental social values in the minds of individuals and the masses, a kind of symbolic means of interpretation, a model of the world and social life; a tool for the realization of specific political tasks – the struggle for power, its legitimization, propaganda of a new political ideology, etc. An integrated form of mythological and political consciousness, a special kind of myth that preserves in the collective memory of people their social experience, imperialism, etc. It is noted that the main characteristics of political myths are: structural elements; signs of political myths; duration of action (influence) of political myths. The stages of creation of political myths are considered. The analysis of political rituals is carried out and their procedural structure (stages) is determined. The main functions of political rituals are outlined: the function of political socialization, which determines the place of an individual in a certain political picture of the world, interpreting his/her behavioral role and form of activity; the function of message – statements about those in power; the function of political communication in interstate relations. It is substantiated that propaganda is an effective tool that transfers the created myths to the human consciousness. The authors argue that political myths lead to stereotypical thinking of society, which leads to the formation of stable views and opinions and determines the erroneous attitude to certain ideas, people and objects. It is concluded that political myths occupy one of the main places and play a significant role in structuring the political space, as well as influence the formation of: collective consciousness, value sphere, stereotypical thinking, and also act as a means of manipulating society to satisfy politicians' ambitions.

Key words: political myths, political space, propaganda, values, ritual, manipulation.

Постановка проблеми. Політичні міфи існують стільки, скільки існує політика, адже вони є феноменом колективної політичної свідомості. Особливої актуальності політичні міфи набули у ХХІ столітті у зв'язку з масовим розвитком політичних процесів та стрімким розвитком інформа-

ційних технологій і медіа-інструментів. Медіа-технології стали активно використовуватися політиками як потужний інструмент впливу на суспільство, що призвело до того, що вони почали виконувати не стільки інформаційну, скільки політичну функцію. Це створило ідеальні умови для управління політичною свідомістю та соціальною поведінкою через активне використання політичних міфів.

На думку С. Ростецької міф виступає засобом реалізації політичних цілей, управлінських механізмів і взагалі є універсальним явищем (на інструментальному та ціннісному рівнях) і нині набуває дедалі більшого поширення. Науковиця вважає, що політичний міф одночасно виступає як узагальненим поданням про політичну дійсність, так і інструментом породження цієї дійсності (відзнаку, коду, якоїсь образності до реальних установок і дій). І якщо політичні міфи в архаїчному суспільстві були результатом несвідомої діяльності людей, то в сучасному світі вони є штучно створеними певною політичною елітою «продуктами» з використанням специфічних технологій [1, с. 46].

У сучасному світі політичні міфи являють собою стійку структуру і вносять певний порядок у хаотичну «картину світу». Політичні міфи є потужним інструментом, який надає сенс реальності та ідеалізує те, у що люди твердо вірять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив визначити, що дослідженням проблематики політичної міфології цікавилися науковці різних галузей, а саме: психології, філософії, соціології та політології.

Серед психологів міфологію досліджували такі видатні постаті як: З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фром. Провідними філософами та антропологами в дослідженні даної проблематики вважаються: М. Еліаре, Дж. Кемпбел, К. Леві-Строс, А. Лобок, Ю. Лотман. Щодо політологів, то вивченням даної проблематики займалися: О. Коробанова, Я. Косяк, Н. Пробийгорова, Д. Павлов, С. Ростецька, Ю. Шайгородський тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика політичної міфології належить до політичного простору, адже їй притаманними є ознаки міфологічної свідомості та міфологічного мислення. Зазвичай політичні міфи використовуються для конструювання політичних символів та для адаптації «символічного товару» в політичному просторі. Дослідженням політичних міфів науковці цікавилися ще з давніх часів, однак і до тепер є невизначеним той факт, як місце посідають політичні міфи в структуризації політичного простору.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є розгляд сутності політичних міфів та визначення їхнього місця

в структуризації політичного простору. Реалізація поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: визначення дефініції поняття «політичний міф», розгляд основних характеристик політичних міфів; визначення місця політичних міфів в структуризації політичного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світ, який характеризується інформатизацією та діджиталізацією змушує політичних діячів використовувати політичні міфи при управлінні суспільством та заради перемоги над конкурентами. Політичні міфи розповсюджуються засобами масової інформації, різними соціальними мережами, що призводить до формування колективної свідомості. Під впливом політичних міфів у людини формується політичні цінності, політична свідомість, а також вони виступають засобом маніпулювання суспільством та чинять пропагандистський вплив.

Ю. Шайгородський вважає, що політичний міф – це цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їх інтерпретації. Автор зазначає, що методологічно важливим є той факт, що політичний міф – це певна архетипна конструкція, яка визначає існування політичної системи та особливу роль в ній особистості чи політичної організації [2].

Деяко іншої думки дотримується науковець В. Лисенко, який під політичним міфом розуміє міф, який використовується для реалізації політичних цілей: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування [3, с. 32].

Н. Пробийгорова пише, що політичний міф – це інструмент, який цілком усвідомлено задіяний в інформаційних війнах і оснований на знанні людської природи [4, с. 42].

Нам імponує думка дослідниці Н. Лютко, яка визначає політичний міф – як механізм духовно-морального виміру політики, що викликає емоційні переживання, які мотивують політичну поведінку, та спираючись на раціонально затверджений смисловий стрижень, пристосовують міф до політичних технологій [5, с. 106].

Дуже цікавим є трактування політичного міфу Р. Рагімової під яким вона вбачає комплекс інструментів, які застосовуються з урахуванням людських слабкостей та емоційних переживань та спрямовані на досягнення особистих цілей представників політичного сектору держави у сфері реалізації політичних цілей або в контексті інформаційних війн [6, с. 21].

Таким чином, розглянувши запропоновані авторами визначення поняття «політичний міф» можемо надати своє визначення даному терміну: політичний міф – це цілісне, спрощене і зазвичай ірраціональне відображення політичної дійсності

та фундаментальних соціальних цінностей у свідомості індивіда і мас, своєрідний символічний засіб інтерпретації, модель світу і суспільного життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, пропаганди нової політичної ідеології тощо. Інтегрована форма міфологічної та політичної свідомості, особливий вид міфу, що зберігає в колективній пам'яті людей їхній соціальний досвід, імперіалізм тощо.

До головних характеристик політичних міфів відносяться: структурні елементи; ознаки політичних міфів; тривалість дії (впливу) політичних міфів.

До структурних елементів політичних міфів відносяться: архетип певної ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу; зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «належним», тобто зі сформованим архетипом [2].

Ознаками політичних міфів є: всезагальність, консервативність, синкретичність, біполярність, персоніфікований та маніпулятивний характер, символічний супровід та архетипність [2].

За тривалістю дії політичні міфи бувають: «короткострокові» та «довгострокові» (вічні) міфи. Короткострокові або технологічні міфи створюються для реалізації конкретних політичних завдань. Це «міфи на один день» або псевдоміфи, оскільки вони не укорінені в архетипах людської свідомості. Натомість «вічні» міфи вписані в структуру ментальності народу [7, с. 34].

Створення політичного міфу відбувається в декілька етапів. Перший етап слугує для створення раціональної концепції міфу. С. Ростецька пише, що спочатку треба з'ясувати, яке саме емоційне відношення треба викликати стосовно політичного феномена, який міфологізується. На цій підставі обираються певні ціннісно-емоційні образи, які компонується в міфологічний сюжет. Далі йде відбір наукових фактів, які обґрунтовують розроблювану концепцію. Окрім правдоподібних фактів своєї концепції, дієвий міф має опиратися на конкретну традицію, яка є в суспільстві. Тобто, як правило, нові міфологічні сюжети розроблюються на основі ціннісних культурних настанов цільової аудиторії та часто спираються на загальноприйняті ціннісні погляди та уподобання. Тобто в підсвідомості вже закладені міфологічні підстави, тому міфотворець, безумовно, має враховувати контекст соціокультурного комплексу, в якому він діє [1, с. 49].

На другому етапі, на думку науковиці, відбувається підбір архетипу, який дає змогу забезпечити життєздатність і функціональну силу нового міфу. Технологічна значимість політичного міфу

визначається його здатністю викликати з глибин колективного підсвідомого на поверхню актуальних політичних процесів той архетип, який дасть змогу завдати певний мотив діяльності. Ефективні політичні міфотворці завжди апелюють до архетипів, оскільки це є, єдиним вірним способом доторкнутися до сакраментальних глибин суспільного підсвідомого, людської душі та вплинути на них. Саме через те, що апеляція до архетипічних глибин підсвідомості є найбільш ефективним механізмом мотивації (оскільки реципієнт вважає свій настрій та поведінку суто індивідуальними), невідповідальне використання архетипічних образів у процесі міфотворчості, особливо у нестабільних, популістських, недемократичних системах може призводити до негативних наслідків [1, с. 49].

Політичні міфи виступають головним інструментом формування системи цінностей, на яку орієнтується суспільство та виступає певним «політичним ритуалом». Саме на третьому етапі підбираються ритуали як формалізовані дії, які мають символічне значення і покликані регулярно підтверджувати й укріплювати соціальний порядок, який стверджується у міфі [1, с. 49].

Політичний ритуал – стандартизоване повторення політично значимих дій, ідеологічно (міфологічно) санкціонованих і драматично інсценує, з метою регулярного підтвердження і зміцнення соціально-політичних порядків. Політичні ритуали мають тричленну структуру: вони припускають віддалення учасників ритуалу від повсякденного життя, занурення їх у надзвичайні умови і, нарешті, повернення в повсякденність, але вже в якості «присвячених». Дана структура реалізується за допомогою процесуальних символів, що транспортують смисли колективних дій у свідомість людини. Тим самим ритуал виступає найважливішим (і найдавнішим) способом колективного навіювання. [8, с. 108].

Всі найбільш значимі ритуали мають процесуальну структуру, яка містить три етапи: перший етап ритуалу – це відділення учасників ритуалу від їх побутової, рутинної повсякденності; другий – поміщення їх в певні незвичайні, екстремальні для їх фізичного та, найголовніше, емоційного стану умови. Цей центральний етап ритуалу опирається на використання процесуальних символів, які через інтенсивне емоційне навантаження переносять сенси колективних дій у свідомість кожного з учасників ритуалу; третій етап здійснює повернення в повсякденність, але як «присвячених». Таким чином, ритуал виступає найважливішим способом колективного навіювання [1, с. 49].

На думку Ю. Шайгородського [9, с. 105] політичні ритуали виконують наступні функції: політичної соціалізації, що окреслює місце індивіда

в певній політичній картині світу, визначаючи його поведінкову роль і форму діяльності; повідомлення-твердження про тих, хто при владі; політичної комунікації в міждержавних стосунках.

Для того, щоб політичний міф почав впливати на формування системи цінностей суспільства в політиці також активно використовується пропаганда, бо саме вона виступає тим інструментом, який переносить створені міфи у свідомість людини.

Пропаганда – це послідовна, досить тривала діяльність, спрямована на створення або інформаційне оформлення різних подій з метою впливу на ставлення мас до ідей або політичних груп. Пропаганда може розумітися як навмисне спровокована і спрямована кампанія з метою змусити людей прийняти певну точку зору чи цінність. Мета домінує, а засоби підпорядковані цій меті [10].

Також дуже часто політичні міфи є засобом маніпулювання суспільством, особливо під час передвиборчих кампаній. Засобами масової інформації для політичного діяча створюється певний імідж (образ), який активно починають нав'язувати суспільству, що вкінці-кінців призводить до унеможливлення відрізнити ділові та моральні якості кандидата. На думку Н. Пробийголови, такого роду рекламно-маніпулятивна діяльність перетворює вибір громадян замість вільного свідомого рішення на формальний акт, задалегідь запрограмований фахівцями з формування масової свідомості [4, с. 43].

Ще, на нашу думку, не менш важливим є той факт, що з допомогою політичних міфів створюється стереотипність мислення суспільства. Вперше термін «стереотип» було використано американським журналістом У. Ліпман у 1922 році у праці «Громадська думка». Цей термін він запозичив з поліграфії, де таким чином називають друкарські форми, з яких друкується тираж газети чи будь-якої іншої поліграфічної продукції. Порівняння з друкарським процесом досить наочно відображає технологію розповсюдження стереотипів у суспільстві: створюється якийсь шаблон, який потім тиражується в суспільстві за допомогою ЗМІ [8, с. 109].

Стереотипи виникають від того, що люди є схильними до спрощеного мислення і вони намагаються абстрактні поняття пояснити конкретними образами. Саме так починають виникати стереотипи, які навішують «ярлики» іншим людям та суспільним. Стереотипність мислення впливає на процес сприйняття і таким чином призводить до формування стійких поглядів та думок,

що визначають помилкове ставлення до деяких ідей, людей та предметів» [8, с. 109].

Тобто, стереотипи можуть змінювати реальність і давати можливість штучно конструювати хибну «картину світу», створюючи певні цінності та впроваджуючи їх у масову свідомість. Стереотип слугує лише посиленням на міф, але не є самим міфом. Він створює форми, які потім стають доступними для міфу. Стереотип часто діє як тиран, долаючи опір суспільства і проникаючи в його свідомість. І через цей пролом проштовхується політичний міф. Закладання стереотипу складається з різних штучно викликаних у людей емоційних станів [11; 12].

Існує багато способів викликати потрібні емоції. Найпоширенішими є базові людські страхи та потреби, які були описані ще А. Маслоу у розробленій ним «піраміді потреб»: потреба в любові та визнанні, відчуття безпеки, страх перед невизначеністю, сексуальні інстинкти, цінності престижу, почуття обов'язку та справедливості, почуття провини тощо. Стереотип створюється через емоції. Через емоції стереотип проникає в захисні механізми психіки і «заражає» свідомість міфами.

Таким чином, ми бачимо, що політичні міфи виступають штучно створеними конструктами, які активно використовуються політичними інститутами та діячами задля опанування внутрішнім світом людини та програмування її світогляду, створення цінностей, і щоб в кінці-кінців маніпулювати її свідомістю.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, проведена нами наукова розвідка з зазначеної проблематики дозволила зробити низку висновків:

1. Політичні міфи – це цілісне, спрощене і зазвичай ірраціональне відображення політичної дійсності та фундаментальних соціальних цінностей у свідомості індивіда і мас, своєрідний символічний засіб інтерпретації, модель світу і суспільного життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, пропаганди нової політичної ідеології тощо.

2. Політичні міфи посідають одне із головних місць та відіграють суттєву роль в структуризації політичного простору.

3. Політичні міфи впливають на формування: колективного свідомого, ціннісної сфери, стереотипності мислення, а також виступають засобом маніпулювання соціумом задля задоволення політиками своїх амбіцій.

Перспективою подальших досліджень є розгляд політичних міфів як засобу маніпулювання в ході політичних передвиборчих кампаній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ростецька С. І. Регіональний міф як засіб формування регіональної ідентичності. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 46-50.

2. Шайгородський Ю. До визначення поняття «політичний міф». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/107235/1/%D0%94%D0%9E%20%D0%92%D0%98%D0%B7%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A1%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%AF%D0%A2%D0%A2%D0%AF.pdf>
3. Лисенко В. Політичний міф як архаїзація соціокультурного простору в нових історичних умовах. *Персонал*. 2007. № 8. С. 30-34.
4. Пробийголова Н. В. Міф як засіб політичного маніпулювання в процесі проведення виборів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. № 14. 2010. С. 41-44.
5. Лютко Н. В. Міфологізація політичної реклами. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Політологія. 2014. Т. 228. № 216. С. 105-108.
6. Рагімова А. Б. Політичний міф, міфологізація сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж. *Науково-теоретичний альманах Грані. Серія: Політологія*. 2018. №4. Том 21. С. 18-24.
7. Шайгородський Ю. Політичний міф як інструмент дослідження політики. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. № 21. С. 32-38.
8. Косяк Я. О. Вплив політичного міфу на формування ціннісної системи людини. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2012. Випуск 9. С. 106-110.
9. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ: Знання України, 2009. 400 с.
10. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
11. Nerubasska, A., Palshkov, K., & Maksymchuk, B. A Systemic Philosophical Analysis of the Contemporary Society and the Human: New Potential. *Postmodern Openings*, 2020, 11(4), 275-292. <https://doi.org/10.18662/ro/11.4/235>
12. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozero, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 2019, 11 (4), 345-361. <http://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1604/pdf>